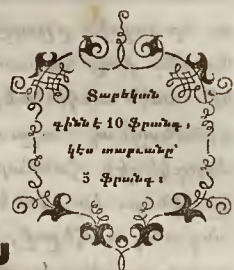

ԵՌՌՌՄԱ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 6.

1862

Ե. ՀԱՏՈՐ

Հին լուսատու աշտարակին պահապանը:

(Հարստություն)

4.

նեցին: Այսպեսով Գեղնեքեան ինք իրեն թող տրուած մնաց, եւ առանց արգելքի՝ սկսաւ ամսոյի կղզոյն վրայ ուղածն ընել:

Առանձնական կեանքն իրեն համար նոր բան չէր: Տոնային մահուրէն ետքը՝ ընկերութենէ հեռու, առանձնութեան մէջ ու ժայռերու վրայ կեանք անցընելու վարժած էր: Զրէն դուրս ցցուած ժայռերուն տխուր տեսքը, եղըները զարնուող ալեաց սոսկում բերող մանչիւնը, հովէն հալածուող սեւաթոյր ամպերը, աշտարակին վրայէն անընդհատ անցնող գացող ծովային թռչուններուն անասորժ ճռուողելու ձայնը, աս ամէնը սովորութեամբ իրեն բնական բան մ'եղած էր, եւ եթէ կարելի է ըսել՝ գրեթէ իր անձը կը կազմէր: Այնպէս որ ան տեղն իրեն համար ամսոյի ու տխուր անապատ մը կ'ըլլար՝ ուր աս ամէն բաներէն զուրկ գտնուէր:

Ուստի իր նոր բնակութեան վրայ պէտք էր որ խիստ գոհ ըլլար: Երբեմն ժայռերու ճեղքուածի մը մէջ ծածկուած, երբեմն սեպացեալ ժայռերու եղըներն ընկողմանած, երբեմն ալ անոնց ցից գագաթը ոտքի վրայ կ'ընկած, այնպէս ինք իրմէ կ'ըլլէր, որ ժա-

մերով՝ ծովուն երեսը նայելով ու եղըները զարնուող ալեաց ձայնը լսելով՝ յափշտակուած կը մնար: Մէյ մ'ալ յանկարծակի կը սկսէր ժայռէ ժայռ վազել, թռչնոյ բոյն փնտռել ու խեցգետին ժողվել:

Ըստ մեծի մասին կրանիտ քարերէ կազմուած կղզին՝ որուն վրայ լուսատու աշտարակը շինուած էր ժայռերու երկայն շղթայի մը հետ միացած էր, որոնք տեղատուութեան ատեն ջրէն դուրս կ'ըլլէին: Հոն էր ան վտանգալից տեղը, ուր աշտարակին շինութենէն յառաջ՝ նաւերն ալէկոծութենէ մղուելով ու գիշերուան մթութենէն մոլորելով, իրենց կորուստը կը գտնէին: Զուրը շատ քաշուած ժամանակը՝ ծովուն յատակը եւ ժայռերու ճեղքուածներուն մէջ, աւազի մէջ կէս մը թաղուած, ժանգոտ խորիսխներ, երկրթէ կազմածներ, նաւի կտորներ կը տեսնուէին, որոնք տարիներէ յառաջ պատահած նաւակոծութեանց տրտմալի յիշատակարաններն էին: Գեղնեքեան ամէն օր աս ժայռերուն այցելութիւն կ'ընէր, եւ կրցած բաները դուրս կը հանէր:

Պահպանն ալ, ինչպէս ըսինք, թող կու տար որ աղբիկն ուղածն ընէ: Անոր ներկայութիւնն իր վրայ ազդեցութիւն մը չէր ըրած, իր յառաջուն կենաց կերպին վրայ փոփոխութիւն մը չէր պատճառած. աշտարակին մէջ ու ժայռերուն վրայ պտըտող աս ստուերին շուտով վարժեցաւ: Քանի մ'օր անցնելէն ետեւ՝ իրեն այնպէս կու գար որ Գեղնեքեան իր առանձնութիւնն աւելի կատարեալ կ'ընէ: Արակալոյ ժամանակ անգամ մը միայն զինքը կը կանչէր. Էլիզ կու գար, կերակուր կ'ուտէր, եւ վայրենի թռչնոյ պէս նորէն աներեւոյթ կ'ըլլար:

Նոյն կերակրոյ ատենէն զատ՝ երկուքն ալ իրենք իրենց համար կ'ապրէին, Գեղնեքեան ժայռերուն վրայ, իսկ Լաւոյ՝ աշտարակին պատշգամբին վրայ: Պահպանն իր կապուտակագոյն վերարկուին մէջ փաթթուած, ձեռուրները ծոցը խօթած, ծխափողը բերանը, արեւուն ելլելէն մինչեւ մարը մոտենլը՝ պատշգամբին վրայ կը նստէր: Աչուրները միշտ՝ առջեւը տարածուած լայնատարած ծովուն վրայ կը թափառէին. երկայնժամանակեայ վարժութեամբ՝ միայն առաքաստներէն՝ եկող դացող նաւերուն քնն տեսակ

ու որ ազգին ըլլալը հեռուէն անմիջապէս կ'իմանար: Պատին վրայ հաստատուած հեռագրէտով մը հորիզոնին ամէն անկիւններն ու խորշերը կը զննէր: Իր առանձնացեալ աշտարակին վրայէն բնութեան ու մարդկեղէն հանձարոյն մէջ եղած մշտատես կռիւը կը զննէր. կը տեսնէր որ հազարաւոր նաւեր, անդնդէ անդունդ սահելով, իրարմէ անբաւ միջոցներով բաժնուած ազգերը կը միացնեն: Ան գեղեցիկ բնութեան տեսարանը՝ զորն որ մենք խիստ քիչ անգամ կը տեսնենք, ինք ամէն օր աչաց առջեւն ունէր. միայն իր տեսութեան ասպարէզն անեղը ու անսահման էր, եւ երկու աշխարհք իրարու հետ կը կապէր:

Իրիկուն մը նոյնպէս ամէն կողմ զննելէն ետեւ, Լաւոյ վերջապէս հեռագրէտը դէպ ի նաւահանգիստ ուղղեց, ուսկից նոյն միջոցին նաւ մը ճամբայ կ'ելէր: Ծովը աւելի տխուր էր՝ քան թէ մըրկեալ. բայց արեւմտէն փչող երեկոյեան հովը երթալով կը սաստկանար: Ար տեսնուէր թէ նաւը քանի որ ծովեզերքէն աւելի կը հեռանայ, այնչափ ալ աւելի դէպ ի մէկ կողմը կը ծռի ու աւելի մեծ դժուարութեամբ ճամբան կը շարունակէ: Նաւուն մէջ եղած շարժումներէն կ'իմացուէր որ մութը կոխելէն յառաջ բաց ծովը ելելէ կ'ուզէ: Լաւոյ քանի մը վայրկեան նաւը զննելէն ետեւ, հեռագրէտէն հեռացաւ, եւ չորս կողմը նայելով՝ կամաց կամաց տեսութեան սահմանը պղտիկացուց, մինչեւ վերջապէս եկաւ իր կղզեկին ժայռերը հասաւ:

Նոյն միջոցին մարը մոտոզ արեւուն վերջին ճաւազայթները՝ բարձրաբերձ ժայռերուն գագաթները ծիրանեղոյն ներկած էին, եւ մակընթացութիւնն երթալով կը բարձրանար: Մէյ մ'ալ յանկարծ տեսաւ որ Դեղնեւերսը հեռուէն դէպ ի աշտարակ կը մտնէնայ, ծովուն ժայռերուն վրայէն զգուշութեամբ քալելով կամ ցատքելով, տեղ տեղ ալ դժուարութեամբ ջրերուն արդէն ծածկել սկսած կողմերէն անցնելով: Չեւրը բան մը բռնած էր, որուն ծանրութիւնն իր ընթացքն աւելի կը դժուարացնէր: Սկայն քիչ մը ետքը աշտարակին ոտքը հասաւ. քանի մը րոպէ ետքն ալ զուարթ երեսով Սիմոնին քովը երեւցաւ:

Ինչ կայ, հարցուց Լաւոյ, զարմացած:

Դեղնեւերսն ուրախութեան աղաղակով մը պատասխան տուաւ, եւ ձեռքը բռնածը մօրեղբօրն առջեւը դրաւ:

Պահապանն անմիջապէս ճանչցաւ որ Անգղիացուցողութիւնը ըմպելիք պահելու գործածած տակառներէն է: Վրան բուսած մամուռն ու կպած խեցիները կը ցուցնէին որ երկայն ժամանակէ վեր ալիքներուն տակը կեցած է: Սիմոն Դեղնեւերսին հարցուց թէ ո՞ր գտած է:

Հոն, հոն, պատասխանեց աղջիկը, ձեռքովը ժայռ մը ցուցնելով, որուն հազիւ թէ ծայրը կը տեսնուէր նոյն ատեն. ուրիշ շատ ալ կայ, բայց ժայռերուն կպած ըլլալով՝ չկրցայ հանել: Նայէ, նայէ,

տակառակին չորս կողմը երկրթէ շրջանակներ ալ կան:

Աս ըսելէն վերջը՝ վրայի աղտեղութիւնները մաքրեց: Պահապանը մէյ մը վեր վերցուց, եւ իրեն անբնական կենդանութեամբ մը, Լեցուն է, Լեցուն է, գոչեց:

Անմիջապէս գրպանէն կտրոց մը հանեց եւ տակառին փայտէ շերտերուն մէջ խոթեց: Մէկէն մէջէն ոսկեգոյն հեղուկ մը ցատքելով, չորս կողմն իրեն ծանօթ հոտ մը տարածեց:

Աս ինչ է, կանչեց Լաւոյ՝ երեսին վրայ ուրախութեան նշոյլներ ցուցնելով, մէջինը շաքարօղի է: Գանձ մըն ես գտեր, Էլիզ. շուտով, շուտով, զգուշութեամբ օգնէ որ վար տանիմ. կարծեմ տակառը վնասած է, չըլլայ որ բացուի:

Աս ըսելով, առաւ պառկելու խուցը տարաւ ու մեծ հոգացողութեամբ ամէն կարեւոր զգուշութիւններն ըրաւ: Անկէց ետքը ոգեկից հեղուկին համը նայեցաւ, տեսակն իմանալու համար: Գաւաթ մը պուտ պուտ պարպելէն ետեւ, սկսաւ լեզուն բերնին մէջ հնչեցնել: Բոլոր երեսը ուրախութեան մը մէջ կ'երեւար:

Բուն ճամպոգ, մոմաց քթին տակէն, անգղիական նաւէ մ'իսկած պիտ'որ ըլլայ... ան թշուառականք ամէն խմելքին ամենալաւը պիտի խմեն:

Գաւաթը նորէն լեցուց ու սկսաւ խմել, եւ ամէն մէկ կու տալուն՝ Ո՛հ, ինչ ջերմութիւն, ինչ համ, կ'ըսէր: Էլիզ, եթէ դուն չըլլայիր, տակառակը ծովուն յատակը պիտի մնար: Բարեբախտ եմ եղեր որ ան իրիկունը ծովեզերքը քեզի պատահեցայ, զքեզ հոս բերի: Ասով շաքարօղւոյ տակառ մը ձեռք բերի եւ Բրովանսցիին նաւն ազատեցաւ. վասն զի փառք Աստուծոյ Պիսգինին վնաս մը չեղաւ:

Վնաս չեղաւ, հարցուց Դեղնեւերսը՝ զարմացած:

Չէ, պատասխան տուաւ պահապանը. եւ ասոր ապացոյցն ան է՝ որ քիչ մը յառաջ նաւահանգստէն ելաւ:

Դեղնեւերսն անմիջապէս դէպ ի պատուհան վազեց, Սիմոն ալ իրեն նաւը ցուցուց, որն որ իրիկունն մթութեան պատճառաւ հազիւ կրնար տեսնուիլ: Իրիկունն հովը՝ որուն հետ Պիսգին իսկզբան անդ կը կուէր, կամաց կամաց սաստկացած էր: Ծովը՝ որն որ երթալով կ'ուէր, կապոյտ գոյն մ'առած էր: Արեւուն վերջին ճաւազայթները բոլորովին մարելէն ետեւ, օդն այն պղտոր պայծառութիւնը ստացած էր, զորն որ հասարակօրէն կ'ունենայ՝ երբ որ երկինքին վրայ ոչ աստղ կը տեսնուի եւ ոչ ամպ:

Լաւոյ Դեղնեւերսին իմացուց որ Պիսգին դժուարաւ յառաջ կ'երթայ, եւ գիշերուան մէկ մասը պիտի անցնէ՝ մինչեւ որ աշտարակին առջեւը հասնի ու բաց ծովը ելէ:

Մէկ կողմանէ գաւաթը լեցնելու եւ պարպելու զբաղած ատենը, մէկալ կողմանէ նաւապետութեան

դժուարութիւնները Դեղներեսին կը մեկնէր, ըսելով որ շատ անգամ փոքր սխալմունք մը կրնայ նաւաբեկութիւն մը պատճառել: Եպարոզին՝ բնութեամբ լուութիւն սիրող պաշտպանը ճարտասան մը դարձուցած էր: Կարծես թէ հեղուկին ջերմութիւնը՝ հալեցուցած էր ան սառցոյցները, որոնք իր միտքը հասարակօրէն կը պատէին եւ խորհուրդները սրտին մէջ ծածուկ կը պահէին: Երիտասարդութեան ատեն ըրած արշաւանքներուն, ընդունած Պատուոյ լեգէոնի շքանշանին վրայ, մանրամասն տեղեկութիւններ տուաւ: Պատմեց թէ ինչպէս եւ ինչ պատճառաւ անոր խաչը գրաւական դրած է, զգեստին վրայ միայն ժապաւէն մը պահելով, որն որ նոյն խաչին տեղը կը բռնէր: Աս շքանշանը, ըսաւ, յիշատակագիր մըն է, որ ինծի շարունակ կ'ըսէ. Յիշէ թէ ինչ էիր եւ ինչ պէտք ես ըլլալ, զիս մի մոռնար ու պարտքդ կատարէ:

Աս վերջին խօսքը մտացը մէջ. յիշատակ մը զարթուցանելու պէս, մէկէն ի մէկ դաւաթը սեղանին վրայ դրաւ, դէպ ի պատուհան դարձաւ եւ ոտք ելլելով՝ Բայց պարտքս կատարելու ժամանակն եկած է, ըսաւ: Ընտրով, Էլիզ, լապտերս բեր. աշտարակին կանթեղը հիմայ պէտք էր վառուած ըլլալ: Անիծեալ ըլլայ քու տակաւուդ, որ քիչ մնաց ինծի առիթ կ'ըլլար պարտքիս մէջ զանցառութիւն ընելու: Թէ որ անանկ բան մը պատահի, նորէն ծովը կը նետեմ:

Փութով լապտերն առաւ ու աշտարակին ծայրն ելաւ:

Դեղներեսը պատուհանին քովը՝ աչուքները Պիսգինին վրայ սեւեռած կը կենար: Պարտանուին դէմ ունեցած ատելութիւնը՝ որն որ քիչ մը ժամանակ մարած էր, նորէն սաստկութեամբ արծարծեցաւ: Տեսնելով որ անիկայ ձեռքէն կը պրծի, վրան անանկ կատաղութիւն մ'եկաւ, որ սկսաւ բոլոր մարմնովը դողդողալ:

Պիտէ Լորտնալիս:

ԲՆԱԳԱՏՄԵԱՆ

Աղոթիւ:

(Երանանքի տոն:)

Ապրիլի մէջ քած աղուէսն երեք մինչեւ վեց ձագ կը բերէ, որոնք ծնած ատեն՝ կոյր են ու բաց դեղին գունով կ'ըլլան: Թէ որ մայրը վտանգ մը նշմարէ, ձագերն աւելի ապահով տեղ մը կը տանի կը պահէ: Մէկ ամսէն ետեւ ձագերը գետնափորէն դուրս կը հանէ ու արեւու մէջ պառկած զերեք կաթով կը սնուցանէ: Աս հասակին մէջ արդէն մայրն անոնց թռչուն կամ հաւ մը կը բռնէ ու անոնց առջեւ կը նետէ, որուն հետ ձագերն իսկզբան կը խաղան, մինչեւ որ ամէն մէկը կտոր մը բրցընելով՝ անիւն մը քաշուի ու կռնչելով ուտէ: Իսկզբան ձագերը գէր,

մազոտ ու մոխրագոյն են, բայց վերջէն հետզհետէ կը դեղինան: Երեք ամսուան եղած ատենին՝ արդէն մարախներուն եւ մկերուն վրայ կը ցաւքեն: Ասոնք թէպէտ եւ կրնան ընտանեանալ ու պէսպէս խաղեր կը սորվին, բայց իրենց շատ վստահանալու չէ, կամաց կամաց բնութիւնն արթննալով՝ ընտանի անասնոց եւ հաւեղինաց վրայ կը յարձակին:

Հասն պէս շատ անգամ բորոտութեան եւ կատաղութեան հիւանդութեանց ենթակայ են, նոյնպէս լուերէն շատ կը տանջուին: Անտառաց եւ գիւղրէից մէջ իրենց ըրած մեծ ֆնասուցը համար, ամէն տեղ կը հալածուին, բայց օգտակարութիւն մ'ալ ունին, մանաւանդ գետնի մկեր եւ ասոնց նման անասուններ ջնջելով:

Կէս տարիէ մը ետեւ՝ քածն իր ձագերն իրենց բախտին կը ձգէ, որոնք իրենց դատարկ գետնափոր փնտռելու կամ նոր մը փորելու կը ստիպուին. տասնուհինգ ամսուան չափահաս կ'ըլլան: Ասոնց կենքը տասուերկու մինչեւ տասնուհինգ տարի է, բայց քիչ կ'ըլլայ որ աղուէս մը բնական մահուամբ մեռնի: Ծեր աղուէս մ'ընտանեցընել շատ դժուարին է. այնչափ բնածին է անոր իր ազատութիւնը՝ որ եթէ ոտքէն որոգայթի մը մէջ բռնուի, շատ անգամ ձգմուած ոտքը խածնելով կը բրցընէ, որպէս զի ազատի: Ազատութեան կորստեան ցաւն այնչափ մեծ է, որ ամենայն ինչ կը մոռնայ, բանի մը միտ չի դնէր, եւ իր բանտին մէջ դրուած ողջ հաւու մը, որն որ իր գաղանութիւնն ու ախորժակը գրգռելու էր, ամենեւին չի դպչիր: Ցաւէն կը հիւծի ու կը մեռնի: Խիստ պղտիկ բռնուած աղուէսները դիւրութեամբ կ'ընտանեանան ու որսի կը կ'ընթան. բայց բնաւ միտ չտալու է ասանկաներուն, ապա թէ ոչ՝ իրենց հաշուին որսորդութիւն կ'ընեն:

Աղուեսուն խորամանկութիւնն ու հնարագիտութիւնը՝ զորն որ թէ իր աւազակութիւնը գոհ ընելու, թէ իրեն անհաճոյ եղած բանէն ազատելու, եւ թէ ամէն իրեն լարուած որոգայթներն ի դերեւ հանելու կը գործածէ, շատ օրինակներով կը ցուցուի: Արդէն նոյն իսկ հովին փշելուն հակառակ որսալու կերպը՝ որով ուրիշ անասնոց հոտն ինք կ'առնու, իսկ իրենը կը ցրուի, փորին վրայ կատուի նման քսուելով յառաջ երթալը՝ մինչեւ որ ըստ բաւականի որսին մերձենայ ու ցատքելով նոյնը յափշտակէ, թփերուն տակ հանդարտ նստիլը՝ մինչեւ որ խեղճ նապաստակ մ'անցնի երթայ, ուրիշ անասնոց բոյները գտնելու ճարպկութիւնը, ամէն ուղղութեամբ դաշտալայր մը մտադրութեամբ գննելը, եւ ի մասնաւորի իր խոհեմութիւնը՝ որով իր որջին մօտ ամենեւին որսորդութիւն չ'ըներ, ստուգիւ զարմանալու բաներ են: Իր հնարքներն ըստ պիտոյից եւ ըստ պատշաճի փոխելու եւ գործածելու մէկ հատիկ է, թէ որ անոնցմէ մէկը չ'յաջողելու ըլլայ: Երբ որ լուերէն շատ չարաբոլի եւ անոնցմէ ազատիլ ուզէ, խոտի, մամուլ կամ ինչ եւ

իցէ՛ք մանի խորձ մը բերանը կ'առնու, եւ ետ ետ երթալով՝ կամաց կամաց ու միշտ աւելի խորունկ ջուր կը մտնէ, որպէս զի լուերը գլխուն եւ խուրձին չոր կողմերը փախչելու ժամանակ ունենան: Երբ սր լուերը խուրձին վրայ կ'ապաւինին, մէկէն բերնէն կը ձգէ եւ մաքրուած ու տանջանքներէն ազատուած՝ ցամաք կ'ելլէ: Իսկ թէ որ ասիկայ չյաջողի, ան ատեն խորունկ ջուր կը մտնէ ու միայն ագին ջրէն վեր կը հանէ, ասով լուերը թաց մոշտակէն չոր ագռոյն վրայ կ'ապաւինին, բայց խորամանկ աղուէսն անմիջապէս ցամաք կ'ելլէ, եւ ագին ծառոց վրայ զարնելով՝ իր թշնամիները կը ցրուէ: Շներէն հալածուելու ատեն՝ ագին իր դարշահոտ աւելորդովը կը թրջէ, ու նոյնը սրսկելով՝ իր թշնամիները կը փախցընէ:

Իր երկայն բրդեայ ագին՝ զորն որ բնութիւնն իրեն ի զուր տուած չ'երեւար, խեցգետին բռնելու կը գործածէ: Խեցգետինները բրդեայ բաները կը սիրեն եւ անոնց վրայ կը կախուին, որով աղուէսը զիրենք ագինէն կախուած՝ ցամաք կը հանէ: Այսրենի մեղուաց մեղը որ գտնէ, անմիջապէս անոնց բոյնը կ'աւրէ, եւ խորամանկութեամբ կը թողու որ կատաղած մեղուններն իր մոշտակին վրայ ելլեն: Երբ որ կը կարծէ որ վրան ըստ բաւականին ժողվուած են, գետինն այնչափ կը տապալարէ՛ր մինչեւ որ մեղունները ճգմելով՝ սատկեցընէ, եւ քաղցրահամ մեղը հանդարտութեամբ կ'ուտէ: Որսորդին մէկը զարմանալով կը տեսնէր որ աղուէս մը աղկեր ձկան գլուխները ծովեզերքէն ժողվելով՝ բաց դաշտի մը վրայ կարգաւ կը շարէր: Աս գործողութեան պատճառն որսորդին անըմբռնելի էր, բայց շուտով իմացաւ՝ երբ որ տեսաւ թէ աղուէսն իր գործքը լմնցընելէն ետեւ՝ պահուրտեցաւ դարանի մտաւ, մինչեւ որ անզգոյշ ագռաւ մը թռաւ ու շարուած գլուխներուն այնչափ մօտեցաւ՝ մինչեւ աղուեսուն որս եղաւ: Ոգնի մը գտած ատեն՝ ցուռին անոր փշալից մարմնոյն վրայ խոթելէն կը զգուշանայ, եւ ասոր համար խեղճ անասունն այնչափ ատեն գլորտրկելով կը չարչարէ, մինչեւ որ անդամները տարածէ ու գազանին վիրաւորելի տեղ մը ցուցընէ:

Հեռուէն հաւեղինաց հոտը կ'առնու, իր դիտումն ու հետքերը խորամանկութեամբ կը ծածկէ, եւ անանկ քծնելով ու զանխուլ դիտած տեղը կը հասնի, որ դուն ուրեք իր աւազակական փորձը կը սխալի: Սաստկութեամբ ցատքելով՝ ցանկին միւս կողմն անցնելէն ետեւ՝ րոպէ մը չիկորսնցընէր, հաւուց գաւիթը կը յարձակի, առջեւն եկածը կը խղզէ, եւ հանդարտիկ առանց ձայն հանելու՝ աւարով լեցուած՝ դուրս կ'ելլէ, կամ բնակարանը կը տանի եւ կամ մօտաւոր տեղ մը մամուլ տակ կը ծածկէ: Քանի մը լուպէէն ետեւ՝ նոյն անյաբ ցանկութեամբ ետ կը դառնայ, աւարը շատցընելու համար, եւ յափշտակածը ուրիշ տեղ մը կը ծածկէ կը պահէ, այսպէս երեք չորս անգամ կը կրկնէ, մինչեւ որ կամ օրուան լուսընայլը եւ կամ տան մէջ շուկ մը իրեն ալգա-

րարութիւն ընէ՝ որ ան անգամուն համար բաւական է:

Այսպէս ալ ուրիշ թռչնոց բոյներուն մանաւանդ որսորդաց թռչուն բռնելու որոգայթներուն յաճախ պոցելութեան կ'ելլէ: Առտուանց կանուխ որսորդը դեռ չեկած՝ սոսինձօծած դաւաղանաց վրայ եւ լարից մէջ բռնուած թռչունները կ'առնու եւ զատ զատ տեղ մամուլ կամ թփոց տակ կը պահէ, ուր երկու երեք օր կը թողու, եւ հարկաւորութիւն ունեցած ատեն՝ զիրենք անվրէպ կը գտնէ: Բաց դաշտի վրայ նապաստակի ձագեր կը հալածէ, իսկ ծերագունից վրայ յանկարծակի կը յարձակի, ինչու որ անոնց հետ արշաւի մէջ մրցելու չ'յանդգնիր: Ճագարներն իրենց գետնափոր բնակարանաց մէջ կը բռնէ, կաքաւներն ու լորամարգիները բոյնով մէկտեղ կ'առնու կը տանի. վերջապէս հաւեղինաց մէջ սոսկալի կոտորած կ'ընէ: Ասոր համար գայլը՝ շինականաց, իսկ աղուէսն աղնուականաց մանաւանդ վնասակար է:

Աղուեսուն որսորդութեան համար այնչափ կահ կարասիք հարկաւոր չէ, ինչպէս գայլուն համար, որուն որսորդութիւնը թէ տաժանելի է եւ թէ վտանգաւոր, այլ աւելի հանգիստ է ու զբօսանք կը պատճառէ: Գայլէն ամէն շները բնականապէս կը զարհուրին ու կը սարսփն, իսկ ասոր հակառակ աղուէս որսալու մեծ պատրաստականութիւն եւ ուրախութիւն կը ցուցընեն, թէպէտ եւ անոր մերձաւոր ազգակից են: Անոր դարշահոտութեան միտ չ'ընելով՝ աւելի սիրով զինքը կը հալածեն, քան թէ եղջերու կամ նապաստակ մը: Հասարակօրէն կարճատև ըսուած շներով եւ կամ բարակներով զինքը կը հալածեն: Թէ որ աղուէսը շներէն հալածուի ու նեղ մտնէ, անմիջապէս իր գետնափորը կ'ապաւինի, ուր կարճատև շունն ետեւէն կը մտնէ, եւ աս կերպով ամբողջ ընտանիք մը՝ մայրն ու հայրը ձագերով կրնան բռնուիլ: Քանի որ շան եւ աղուեսուն մէջ ստորերկրեայ պատերազմը կը տեւէ, որսորդները կը ջանան որ գետնափորին վերին ծակը բանան ու աղուէսը կամ ողջ կամ մեռած բռնեն: Բայց որովհետեւ գետնափորը հասարակօրէն ժայռի կամ արմատացեալ հինաւուրց ծառի մը տակ եւ շատ խորունկ կ'ըլլայ, անոր համար այսպիսի որս մը ամէն անգամ չ'յաջողիր:

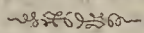
Երբ որ աղուէսը կը տեսնէ որ իր գետնափորին ամէն անցքերն որոգայթներ լարուած են, աւելի սիրով յանձն կ'առնու սովամահու վտանգը՝ քան թէ որջին մէկ անցքէն անցնելով՝ որոգայթին մէջ ողջ բռնուիլ: Փորձուած է որ ասանկ վիճակի մէջ աղուէսը տասնուչորս օր մնացած է առանց բան մ'ուտելու, եւ յամառութեամբ իր գետնափորէն չէ ելած, մինչեւ որ խիստ անօթութենէն ստիպուած՝ ուրիշ ընտրութիւն մ'ընելու չէ մնացած, բայց եթէ մահ, եւ ինչպիսի մահ պիտի ընտրէր, եթէ ոչ՝ բռնական եւ առանց տանջանաց: Աս մահուան երկիւղը՝ որն որ աղուէսն իր գետնափորին մէջ այնչափ երկայն կը պա-

հէ, ոչ մերենական է եւ ոչ անգործունեայ, ինչու որ ամէն փորձ կ'ընէ, ամէն հնարագիտութիւն ի գործ կը դնէ աս վտանգէն պրծելու համար. քանի որ ողջ ոտքեր եւ սուր մագիլներ ունի, նոր անցք մը բանալու կ'աշխատի եւ յաճախ անգամ որսորդին դրած որոգայթները խայտառակ կ'ընէ:

Ամենէն սովորական զուարճալի եւ ապահով որսորդութեան տեսակը հետեւեալն է: Աղուեսուն որջը գտնուելուն պէս, մուտքը կը գոցեն, որսորդները պատրաստ հրացաններով չորս կողմը կը պահուրտին եւ շները կ'արձակեն որ աղուէսը փնտռեն: Երբ որ աղուէսը շներէն հալածուելու կը սկսի, անմիջապէս իր գետնափորը կը վազէ, ուր տեղ պահուրտած որսորդներէն մէկը զինքը մահաբեր գնտակով մը կը բարեւէ: Թէ որ որսորդը սխալի, աղուէսը զարհուրած՝ անմիջապէս ի փախուստ կը դառնայ, եւ մեծ շրջան մ'ընելով՝ դարձեալ իր որջը կը դառնայ, ուր երկրորդ անգամ որսորդ մը վրան կրակ կ'ընէ: Բայց թէ որ իմանայ աղուէսը որ իր գետնափորին ամէն մուտքերը խփուած են, ան ժամանակը փախտեամբ կեանքն ապատելու կը նայի: Այսպիսի դէպքի մէջ բոլոր որսի շները վրան կը յարձակին զինքը հալածելու համար, զորոնք յոգնեցընելու եւ խաբելու բաւական միջոցներ ունի, մէյ մը ցախուտ տեղերէն անցնելով՝ ուսկից շները դժուարաւ կ'անցնին, մէյ մը վազելուն ուղղութիւնը յանկարծ փոխելով ու շները միտրեցընելով:

Աղուէսները ջնջելու մէկ հատիկ դիւրին միջոցն է որոգայթներով բռնել, որոնց մէջ իբրեւ կեր՝ միս, ողջ աղանի կամ հաւու տեսակ մը կը դրուի:

Պիտի շարունակուի:

ՊԱՏՄԱԳԱՆ

Հնգկաստանի մէջ նմարոսան քնացողները:

Հնգկաց մէջ առանձին կարգ կամ աղանդ մը կը կացուցանեն տեսակ մը մուկանդն մարդիկ, որոնք իրենք զիրենք ձմեռնային կամ երկայն քնոյ մէջ մնալու կը վարժեցընեն: Անգղիացի բժիշկ մը, որն որ Հնգկաստանի մէջ երկայն ատեն ապրած էր, աս մարդկան վրայ, ինչպէս նաեւ առանձին անոնց աս տեսակ քնոյ մէջ մտնելու եւ մնալու համար բանեցուցած կերպին վրայ կարեւոր ու ճիշդ տեղեկութիւններ կու տայ: Աոր տուած տեղեկութիւններէն հետեւեալ հանգամանքները մեր ընթերցողաց համար պարզելով հոս կը գրենք:

Աս քնացողաց աղանդին մարդիկը շարժութենով ու ամիսներով նեղ տեղ մը քաշուած, Ալեքան մուկերու եւ ուրիշ աս տեսակ չորքոտանեաց պէս ձմեռնային քնոյ մէջ ընկղմելով, անշարժ ու անզգայ մնալու համար՝ պէտք է որ կարելի եղածին չափ քիչ թթուածին (օդ կամ կազ) ծծեն ու իրենց ներսն ընդունին. այսինքն թէ՛ մարդէն հասարակաբար արտաշնչուած կամ ելած ածխա-

թթու (կազը) արտաքոյ կարգի քիչ արտաշնչեն: Արդ Հնգիկը առանց քիմիական տարրները ճանչնալու՝ միայն իրենց բնական սրամտութեամբն իրենց անձանց եւ ուրիշ անասնոց վրայ կարեւոր դիտողութիւններ ընելով, կարող եղած են այլեւայլ հնարքներ ու միջոցներ գտնել արտաշնչութիւնը (շունչ տալն) արգելելու: Աս հնարքներով հետեւեալ արդիւնքը կամ հետեւութիւնները գտած են, որ մարդ աւելի շատ ածխաթթու կազ կ'արտադրէ մեծ ցրտութեան ատեն՝ քան թէ տաք ժամանակները, հարթ կամ դաշտային երկիրներու վրայ աւելի՝ քան թէ լեռներու վրայ, բաց տեղ աւելի՝ քան թէ գոց տեղ: Գարձեալ խմացած են՝ թէ ո՞վ որ սաստիկ կամ բարձրաձայն կը խօսի, աւելի թթուածին կազ կը սպառէ՝ քան թէ երբ որ լուռ կը կենայ, մարմնով աշխատողն աւելի քան թէ մտքով աշխատողը, ասոնցմէ ալ աւելի քիչ՝ ո՞վ որ կրնայ այն աստիճանի հասնիլ՝ որ մտքին խորհիւր բոլորովն դադրեցընէ կամ ի կիս պահէ: Ասոնցմէ ի զատ հասկըցած են որ կիրքերը շնչին պուշուտով կ'աւելցընեն, ջուր խմելով՝ թթուածին կազ աւելի կը սպառի, իսկ ոգեղէն ըմպելիք խմելով՝ քիչ կը սպառի, վերջապէս՝ ծանր մարմնով մարդիկ աւելի թթուածին կը սպառեն՝ քան թէ թեթեւ մարմին ունեցողները: Արդ նոյն քնացողաց աղանդն աս դիտողութիւններէն ու համաթիւններէն իրենց կենաց համար հետեւեալ կանոնները հաստատած են:

Լեռներու վրայ գետնի տակ պզտիկ քարայրներ կը փորեն նեղ ու երկայն մուտքով, իրենք ատնոյ մէջ մտնելէն ետքը, այն մուտքը դռնէն կաւով գոցել կու տան: Լուրթեան ուխտ կ'ընեն, անշարժ կը նստին ու կը ջանան մաքերնին ալ անգործ, այսինքն՝ առանց բան մը մտածելու բռնել. աշուրնին անշարժ դէպ ի քիթերուն ծայրը շիտկելով, օրը տասուերկու հազար հեղ ցած ձայնով իրենց նուիրական Օժ բառը կ'արտաբերեն, մետաղէ աւաններ շշափելէն մեծապէս կը զգուշանան, մարմիննին՝ ելեկտրականութիւն չհաղորդող մարմիններով կը շրջապատեն. ջուր կամ ամենեւին չեն խմեր, կամ խիստ քիչ կը խմեն. ասոր հակառակ խիստ շատ ոգեղէն ըմպելիք կը խմեն, խիստ քիչ կ'ուտեն, կերածնին ալ ըստ մեծի մասին կաթ է. եւ շատ երկայն կը քնանան:

Աս կարգերը կամ կանոններն ի գործ դնելու համար երկու կերպ կայ: Առջի կերպը կը պահանջէ՝ որ աս աղանդին նուիրուողը կամ ուխտ ընողը ութը ժամանակ ի միջոցներ մասնաւոր կրթութիւններով անցընէ:

Առաջին միջոցին մէջ պիտի կրթուի՝ հեղ, նոյն իսկ անասնոց հետ քաղցրաբարոյ, ճշմարտասէր, ողջախոհ ու անշահախնդիր ըլլալու:

Երկրորդին մէջ պիտի կրթուի՝ մարմինն ու անիկայ ծածկող ու շրջապատող բաները մաքուր պահելու, համբերող ու անձնուրաց ըլլալու, բնութիւնն ու ինք զինք նկատելու եւ գեղազոյն Խակին երկիրպագանելու:

Երրորդին մէջ պիտի կրթուի՝ խորունկ խորհրդածութիւն ընելու, մարմինն այնպիսի դիրքի մէջ պահելով՝ որ դիտողութեամբ որոշուած ու սահմանուած է շնչին

առեւտուրը նուազեցրելու համար, զոր օրինակ, ձախ ոտքն աջ սրունքին կամ ծունկին վրայ դնել, կամ ասոր ներհակը. աջ ձեռքով ծոծորակին (էնդոս) վրայէն աջ ոտքին մեծ մատը բռնել, կամ ձախ ձեռքով նոյնն ընել, ու ծնօտը (էնդոս) վզին տակի երկու օղակաձեւ ոսկրներուն (անրակին) մէջտեղը հաստատուն բռնել՝ աշուրները քթին ծայրին ուղղելով:

Չորրորդին մէջ պիտի կրթուի շունչը բռնելու կամ արգելելու, եւ ասիկայ պիտի ընէ՝ կարգով ու ետեւէ ետեւ հետեւեալ գործողութիւնները կատարելով, այս ինքն՝ ՊԺ, ՍԺ, ԼԺ խօսքերը ցած ձայնով 600 անգամ արտաբերելով. մինչեւ 15 խօսք կամ բառ 6000 անգամ կրկնելով. քթին ձախ ծակէն միայն շունչ առնելով, օդ կլնելով, շունչը բռնելով, քթին միայն աջ ծակէն կամ միայն ձախ ծակէն շունչ հանելով, լեզուն երկընցընելով, լեզուն տակի կապը կտրելով՝ զանիկայ այնպէս դարձնելու համար՝ որ անոր ծայրը որկորին կամ կողորդին բերանը հասնի ու պզտիկ լեզուն ծածկէ:

Այսպիսի կրթութիւններով կը համարին աս աղանդաւորը տաքին ու ցրտին եւ ցաւերու անզգայ մնալ, բանաստեղծ, մարգարէ ու յստակատես ըլլալ:

Աս կրթութիւններով հրահանգած անձինք ուրիշ քանի մը դժուարին գործքեր ալ վարժութեամբ կը կատարեն. լեզուն ծայրով քիմքին կակուղ մասը կը ճնշեն ու լեզուն եւ քիմքին զօրութեամբ սաստիկ շունչ կը հանեն. չնչերնին կ'արգելուն կը բռնեն ու ետքը նոյնը կամաց կամաց քթին ծակերէն դուրս կու տան: Ասոնք այսպիսի հրահանգը մէկ ամիս առանց ընդհատութեան շարունակելով, այնպիսի առողջութիւն կամ կենաց զօրութիւն կը ստանան, որ այլեւայլ վէրքերուն պատճառաւ կորուսած ուժը շուտով կը դառնայ կու գայ, ու միանգամայն ամէն ներքին տապին ու տենդերուն դիմանալու եւ յաղթելու կարող կ'ըլլան: Նոյն հրահանգներով՝ կարծես թէ պաղ արիւն ունեցող անասուններու, խեցգետնի, օձի, սաղամանդրի, գորտի ու կրիայի բնութիւնը կը ստանան, որոնց վրայ՝ ինչպէս բնապատումը դիտած են՝ ամենեւին տենդի նշաններ չեն երեւար. նաեւ անոնց պէս՝ մարմիններն կը փոխեն, ու առանց ջուրի, օդի ու կերակրոյ՝ երկայն ատեն կ'ապրին: Ասոնցմէ ի զատ նաեւ կը վարժին այլեւայլ կերպով շունչ առնելու, կամ ասոր հակառակը՝ ամենեւին շունչ չառնելու:

Աս կրթութեանց ժամանակին հինգերորդ միջոցին մէջ պէտք է որ նոյն հրահանգներուն միջնորդութեամբ կամ վարժութեամբ զգայարանաց մեռուցումը կամ անգործութիւնը ստացուի շունչ առնելն ի կախ պահելով, աչքերուն նայուածքը տաւր վայրկենի չափ քթին ծայրն ու ընթուիններուն մէջտեղն անշարժ հաստատելով:

Վեցերորդ միջոցին մէջ պէտք է վարժիլ՝ երկու ժամի չափ լեզուն ներս քաշած բռնել ու անով մտաց խորհիլը կամ գործունէութիւնն արգելելու:

Եօթներորդ միջոցին մէջ պէտք է վարժիլ՝ 24 ժամ զգայութեանց ներգործութիւնն (զգալն) ու մտաց գործունէութիւնը խափանել:

Աւթերորդ միջոցին մէջ պէտք է 12 օր շնչառութիւնն արգելելու եւ այսպէս ձմեռնային քնոյ մէջ մտնել, որ է աս առաջին կարգի կրթութեանց բոլոր ժամանակին վերջին կատարեալ վեճակը:

Մնացածն ուրիշ անգամ:

Բ Ն Ա Ք Ա Տ Ե Ւ Ե Ն

Այնպիսի բնական երեւոյթներուն լոռոռոնը:

Ելեկտրականութիւն: Կայծակ, որոտում, մրրիկ:

36. Ծառի մը կամ բարձր շէնքի մը քով կենան ինչո՞ւ վտանգաւոր է: — Վասն զի բարձր առարկայ մը (ինչպէս ծառ մը կամ աշտարակ մը) փոթորկալից ամպին պարպուելուն կ'օգնէ. ուստի եթէ մրրիկի ժամանակ մարդս անոնց մօտ գտնուելու ըլլայ, կայծակը կրնայ ծառէն ցաւքել եւ մօտ գտնուող մարդուն մարմնոյն մէջէն անցնիլ:

37. Ծառ մը կամ աշտարակ մը փոթորկալից ամպի մը պարպուելուն ինչ կերպով կ'օգնէ: — Վասն զի շիտակ դաշտի մը վրայէն անցնող մրրկալից ամպը գետնէն շատ հեռու ըլլալով՝ չիկրնար պարպուիլ, ուր որ ծառին կամ աշտարակին ու նոյն ամպին մէջ գտնուած միջոցն աւելի կարծ ըլլալով, կրնայ պատահիլ որ անոնց մէջ եղող հեռաւորութիւնը բաւական չըլլայ ելեկտրականութեան պարպուիլը խափանելու կամ անոր պարպուելուն օգնէ:

Չոր օրինակ եթէ մրրկալից ամպը տեղէ մը 600 մէդր բարձր ըլլայ, աս հեռաւորութեան մէջ չիկրնար պարպուիլ, իսկ եթէ հոն 50 մէդր բարձրութեամբ ծառ կամ աշտարակ մը գտնուի, նոյն ամպին եւ ասոնց մէջ՝ միայն 550 մէդր միջոց կ'ըլլայ, եւ այսպէսով ամպը կրնայ պարպուիլ, որ ըսել է թէ նոյն ծառը կամ աշտարակը կրնայ կայծակէ զարնուիլ:

38. Ինչո՞ւ համար կայծակը ծառի կամ աշտարակի մը քով կեցող մարդուն կրնայ ցաւքել: — Վասն զի ելեկտրականութիւնն իր ճամբան՝ միշտ հոնկից կ'ընէ, ուր որ աւելի հաղորդող մարմին կը գտնէ. ուստի եթէ մարդուն մարմինը՝ ծառէն կամ աշտարակէն աւելի աղէկ հաղորդող կ'ըլլայ, ի հարկէ աւելի ծառին կամ աշտարակին քով կեցող մարդուն, քան թէ ծառին կամ աշտարակին մէջէն կ'անցնի:

Եթէ ծառը կամ աշտարակը մետաղէ մտածելու ըլլանք, ան ժամանակ անոնց քով կեցող մարդուն վտանգ մը չիկրնար պատահիլ, ինչո՞ւ որ մետաղը՝ մարդուն մարմնէն աւելի հաղորդող է:

39. Կայծակը ծառի մը մէջէն թէ արտաքին երեսէն կամ կեղեւին վրայէն վար կ'իջնայ: — Ծառին կեղեւին ու փայտին մէջտեղէն կը վազէ կ'իջնայ. որովհետեւ ծառին նոյն մասին մէջ ամենէն աւելի հիւթ գտնուելով, ուրիշ ամէն կողմերէն աւելի աղէկ հաղորդականութիւն ունի, եւ ելեկտրական հոսանքը՝ միշտ ան տեղերէն կ'անցնի, ուր աւելի հաղորդականութիւն կայ:

40. Ինչո՞ւ համար կայծակը՝ մարդու մարմնոյն ներքին մասին մէջէն կ'անցնի: — Որովհետեւ մարդու մարմնոյն մէջ գտնուող հեղուկները մարմնէն աւելի հաղորդականութիւն ունին: Աս պատճառիւ համար կայծակն իր ճամբան մարդու մարմնոյն մէջէն կ'ընէ, եւ ոչ թէ մրրիկի վրայէն:

41. Ինչո՞ւ բանի համար փոթորկի մը ժամանակ գետի քով կենալ վտանգաւոր է: — Նախ՝ վասն զի ջուրն աղէկ հաղորդող մըն է, եւ կայծակը միշտ ամենէն աղէկ հաղորդողը կ'ընտրէ: Եւ երկրորդ՝ վասն զի մարդու մը բարձրութիւնը կրնայ բաւական ըլլալ ամպի մը պարպուիլը պատճառելու. եւ կայծակը՝ երբ որ մօտերը մարդէն բարձր առարկայ մը չիկրնար գտնել, զմարդն իրեն ճամբան կ'ընէ դէպ ի ջուր դիմելու:

42. Ինչո՞ւ պատճառի համար փոթորկի մը ժամանակ աշտարակի կամ զանգակատան մը մէջ գտնուիլ վտանգաւոր է:

— Վասն զի աշտարակը կամ զանգաւատունը բարձր առարկայ մըն է, եւ Հնազանդող կամ քիչ հաղորդող մարմիններէ կազմուած է

43. Փոթորիկի ժամանակ երկաթէ տներու մէջ ալ զբռնուիլը վնաս մը կրնայ պատճառել։ — 2է, վասն զի մետաղէ պատերը՝ երկարական հոսանքը մինչեւ երկիր կը հասցնեն, առանց իրենք վնաս կրելու, եւ միանգամայն իրենք աղէկ հաղորդիչ բնութիւնով՝ երկարականութիւնը զիրենք թող չխտար՝ որ ուրիշ նիւթի մը վրայ երթայ։

44. Փոթորիկի ժամանակ տան մը մասերը կենայլէն զգուշանալու է մարդ։ — Ան մասերը՝ որոնք յարկին հետ հաղորդիչ նիւթով մը առանց միջհաստութեան կապուած են, եւ

միանգամայն երկարական հոսանքը դէպ ի վար տանող հաղորդիչ նիւթի մը հետ կապուած չեն։

Այսպէս է օրինակի աղագաւ կրակարանը կամ ծխանքը իր վեր բարձրացող ծխոյ սինովը։

45. Կրակարանը կամ ծխանք ինչ բանի համար դէպ ի վար տանող հաղորդիչ մարմնոյ հետ կապուած չէ։ — Վասն զի քարի կամ աղււսի վրայ կը կենայ, որոնք անհաղորդական մարմիններ են։

46. Կայծակը կրակարանը կամ ծխանք թող տալով՝ մօտը գտնուող անձ մը կրնայ զարնել։ — Հատ դիւրաւ կրնայ աս բանս պատահիլ՝ եթէ կայծակն ասով շիտակ ծամբայ մը կը գտնէ հաղորդիչ նիւթերու հասնելու։ Պէտք չարտահայտի։

ԲՈՐՈՅՈՒՄ

Հ Ե Ղ Ի Ն Է

ԳԼՈՒԽ Զ.

Մեռելին տեսութիւնը Հեղինէին սրտին մէջ ան վախը չէր պատճառեր, զորն որ հասարակօրէն տկար ու աւելորդապաշտ մարդիկ կ'ուենան։ Մօրը քննելով միտքը ճշմարիտ ու անխառն աստուածապաշտութեան սկզբունքներով լեցուած էր. միանգամայն երբեք ճիւղաղի ու քաջի խօսք լսած չուլլալով, աւելորդապաշտ մարդիկներու պէս մեռելի մը քով կենայլէն չէր վախնար։ Այսպէսով մօրը քովէն չբաժնուեցաւ։ Գիշերն որ հասաւ, միտքիւնը, առանձնութիւնն ու խոր լուծութիւնը՝ որն որ հազիւ երբեմն հովին սուլելէն ու գիշերային թռչնոց ձայնէն կ'ընդմիջէր, Հեղինէին տրտմութիւնը սաստկացուցին, բայց ամենեւին առանց սարսափ մը պատճառելու։

Ինք այսպէս սաստիկ տրտմութեամբ մօրն անկենդան մարմնոյն քովը նստած աւտենը, յանկարծ դուռը բացուեցաւ եւ դէպ իր կեցած տեղը մէկը կը մօտենար։ Վախէն ու այլալուծեմէն խեղճ աղջկան շունչը բռնուեցաւ։ Միտքիւնէն չէր կրնար տեսնել թէ ո՞վ է։ Եկողը դարանք բացաւ, սկսաւ խառնել։

Դուռն էս, Աննա, հարցուց վերջապէս օրիորդը։

Ասոր պատասխանը՝ սուր ու քստմեցուցիչ աղաղակ մ'եղաւ։

Հանդարտէ, ես եմ, կրկնեց Հեղինէ, տեսնելով որ եկողն աղախինն է ու իրմէ աւելի վախեցր է։

Ինչ, դուք էք, օրիորդ, գոչեց կինը, դէպ ի Հեղինէ վազելով, որուն անտարակոյս կը զարնէր ալ՝ եթէ անշունչ մարմնոյ մը մօտաւորութենէն չխափանուէր։ — Ո՞վ կրնար կարծել որ այսպիսի ուշ ատեն հոս գտնուիք։ Ես կը կարծէի որ արդէն պառկած էք. ուստի կամացուկ մը եւ առանց լուսոյ եկայ, որ վաղը հագնելու զգեստնիդ հանեմ։ Իսկ դուք չարութեամբ պահուածքներ էք, որ զիս վախցնէք։

2է, չէ՛, այնպէս չէ, ըսաւ Հեղինէ՝ աղախինոյն բարկութեան ու այլալուծեման վրայ զարմացած. ամենեւին անանկ դէշ միտք չունէի։ Մօրս քովը նստած՝ աղօթք կ'ընէի, երբ որ դուռն եկար. եւ եթէ չվախնայի, յառաջ ալ ձայն կու տայի։

Ամենեւին չեմ հաւատար, պատասխանեց չարասիրտ կինը։ Բայց դնենք թէ այն-

պէս ըլլայ. սակայն չէք կրնար ըսել թէ մայրենիդ կը սիրէք, ապա թէ ոչ՝ անոր մահուան անկողնոյն քովը անանկ հանդարտ չէիք կրնար կենալ, իրեւ թէ մէջը պառկողն օտարական մ'ըլլար։

Կարծեմ թէ սէր չունենալու նշան չէ, ըսաւ օրիորդը լալով, մօրս քովը կենայտու հակելս՝ մինչեւ որ գան զինքն ընդ միշտ ինծմէ հեռացնեն։

Աս ըսաւ ու հեծեծանք սկսաւ դառն արցունք թափել, եւ ալ չկրնարով այնպիսի անգուծ կնոջ մը քովը կենալ, դուրս ելաւ, գնաց անկողնոյն վրայ ինկաւ, յուսալով որ քունը վշտացը քիչ մը սփոփութիւն կը բերէ։ Բայց անկալութիւնը պարապ ելաւ։ Թէպէտ ալ քիչ մը ետքը որոնք տարաւ, սակայն տխուր երազներ զննքը կը վրդովէին, միշտ առջեւ դնելով մօրը թաղուելու վայրկեանը, որմէ ետքը՝ ալ անոր դէմքը պիտի չտեսնէր։

Երբ ժամու չափ այսպէս անհանդարտ քնանալէն վերջը՝ արթնացաւ, եւ գլուխը քիչ մը թեթեւցած զգալով, սկսաւ իր թշուառ վիճակին վրայ մտածել։ Կը խորհէր թէ Աննային հետ ինչ ծամբայ բռնէ։ Անանկ պատճառներ կային, որոնք իրեն կը կարծեցնէին թէ նոյն կինը որքին ժամանակները մօրը վստահութիւնը կորսնցուցած ըլլայ։ Դարանքն մէջի ծրարն անկից ծածուկ պահելու համար Պելքով տիկնոջ տարած փոյթը՝ յայտնի ցոյց մըն էր թէ Աննա անոր ամէն գաղտնիքները չէր գիտեր։ Տիկնոջմէ հեռու եղած ատենը՝ աղախինոյն իրեն հետ խառնութեամբ ու բըր-տութեամբ վարուիլը, իսկ անոր առջեւը սիրալիւր ու քաղցր կերպ մը բանեցնելը, կը ցուցնէր որ խարդախ ու նենգաւոր բնութիւն ունի։

Ասոնք մտածելով՝ Հեղինէ մէկէն առանց կատարեալ մտադրութեան՝ սկսաւ ծոցը փնտռել, որ տեսնէ թէ արդեօք ծրարիկը դեռ քննէ թէ չէ։ Երբ որ ասոր վրայ սիրտը հանդարտեցաւ, խորին հաւաքմամբ մը՝ Հատ կը վախնայի որ, ըսաւ, քննող մէջ ծրարիկը վրայէս առած չըլլայ։ Անշուշտ ասոր համար էր՝ որ մութ ատեն մօրս դարանք կը խառնէր։

Բայց անմիջապէս ջանաց աս մտածմունքը մոքէն հանել։ Մօրը խօսքը՝ որով զննքը խրատած էր գաղախինը սիրելու, անոր հաւատարմութեան վրայ ամենափոքր կասկած ունենալն ալ իրեն մեծ յանցանք մը կ'երեւցնէր։ Այսպէսով միտքը դրաւ որ Աննային հետ զուլութեամբ վարուի, բայց յառաջուան ընթացքն արտաբնական չփոխէ։ Աս որոշումն ըրաւ յիշելով միանգամայն մօրը զուրցածը թէ Աննա դըր-

սէն ինչպէս ալ որ երեւայ՝ բարի սիրտ ունի։ Դարձեալ միտքը՝ բերելով մօրն ան ըսածն ալ թէ իր ընտանեաց գաղտնիքները՝ տասնութը տարւան եղած ժամանակը կ'իմանայ, հետեւցուց որ մայրն Աննային արգելած պիտ'որ ըլլայ որ ան աւտենէն յառաջ բան մը չյայտնէ, ուստի եւ ըսաւ թէ աղախինոյն իրեն հետ ընտանութեամբ չվարուիլը, կարելի է աս պատճառէն յառաջ կու գայ։

Հեղինէ աս մտածութիւններով հանդարտելով, սկսաւ մտադրութեամբ մտածել ժողովրդապետին վերջին խօսքերուն վրայ, որոնք իր վրայ մեծ տպաւորութիւն ըրած էին։ Երկայն ատեն խորհրդածելէն վերջը, Աստուծոյ դիմելով՝ աղաչեց որ զինքն իր ամենագոր հովանաւորութեան տակն առնու։ Իւր որպէս զի նոյն հովանաւորութեան արժանի ըլլայ, միտքը դրաւ որ Աստուծոյ ներկայութիւնն աչքէն երբեք չհեռացնէ, եւ միշտ մտածէ որ նոյն իսկ իր ամենածածուկ խորհուրդներն ալ անկից չեն կրնար ծածկուիլ։ Դարձեալ ամէն ցաւերն ու վշտերը ջանայ համբերութեամբ տանիլ։ Վերջապէս իր տկարութիւնը խոստովանելով, շնորհք ու զօրութիւն խնդրեց որ դրած առաջադրութիւնները կարենայ հաստատուն պահել։

Հաջիւ թէ աղօթքը լմնացուցած էր, Աննա խուցը մտաւ, եւ սովորականէն աւելի քաղաքավարութեամբ՝ ինչպէս ըլլալը հարցուց։ Այնպէս կ'երեւցնէր որ գիշերուան դէպքին վրայ սիրտը շատ կտորած է։ Ստեպ ստեպ կը կրկնէր թէ Աննաց մէջ անանկ վախ ունեցած չի. անանկ այլալեցայ ու չփոթեցայ որ, կ'ըսէր, ոչ ըրածս գիտէի եւ ոչ խօսածս։

Վէսօրէն ետքը վարձակաւն ու իր կինը բերդն եկան, հետերին երկու հօգի ունենալով, որոնք Պելքով տիկնոջ մարմինը տանելու համար դադաղ մը կը բերէին։ Հեղինէ վերջին անգամ մը դիակին նայեցաւ, եւ դադաղը գամուելէն վերջն ալ սաստիկ ցաւերու մէջ ընկղմած՝ քովը կը կենար։ Օդը ցուրտ ու մթին էր. դառնալուն հով մը տան երկայն ու նեղ անցքերուն մէջ կը թափանցէր. կարծես թէ հին ու փոխկած աշտարակները ծածկող բաղեղներուն մէջէն հեծուած անանկներ կը լսուէին։

Իրիկուան դէմ Աննա սգոյ զգեստներ հագած՝ կեղծաւորեալ տրտմութեամբ Հեղինէին խուցը մտաւ, եւ իմացուց որ ամէն բան պատրաստ է։ Խեղճ աղջկը ոտք ելաւ՝ առանց չորս կողմն եղածին միտ դնելու. հաղիւ կ'իմանար որ աղախինը գլուխը սեւ քող մը ծածկելով՝ զննքը դէպ ի գաւի-

Թը տարաւ, ուր կեցած էր ժողովրդապետը՝ դպրներու եւ չորս գեղացիներու հետ, որոնք դադարը պիտի տանէին։ Եւստ մը ճամբայ ելան, եւ բլրէն վար իջնալով, ընթացքին դէպ ի գեղին եկեղեցին ուղղեցին։ Հոն բազմաթիւ անձինք ժողոված էին, ոմանք հետաքրքրութենէ, ոմանք ալ բարեպաշտութենէ շարժեալ։ Ամենուն աչքը որը օրհորդին վրայ էր, որուն սգոյ դիմանքն աւելի եւս երեւան կը հանէին երեսներուն գունատութիւնը։

Երբ որ դադարը գերեզման իջուցին, ալ Հեղինէին սիրտը չկրնալով դիմանալ, ցաւին սաստկութենէն ինք իրմէ ելած, սեւ քողը երեսէն մէկդի առաւ, եւ դէպ ի գեղեցման դիմելով՝ սրտաշարժ ձայնով մը՝ Ա՛հ, Թող տուէր որ, գոյեց, գոնէ անգամ մ'ալ մայրս տեսնեմ։ Ժողովրդապետը վարձակալին նշան րբաւ որ դժբախտ օրիորդը մէկդի առնու, ժողովրդապետանոցը տանի։ Խեղճ աղջիկն առանց դէմ դնելու՝ Թող տուաւ որ զինքը տանին։ ամենէն բան մը չէր տեսներ. եւ ոչ իսկ կը նէր դեղացի կանանց ողբերը, որոնք աս տխուր տեսարանէն սաստիկ շարժեալ՝ բարձրաձայն ու հեծկտանօք կու լային։

Ժողովրդապետը գործը լմնցնելէն ետեւ՝ Հեղինէին քովն եկաւ, եւ համառօտ խօսքով մը զինքը միմեարեւելն ու սաստիկ պայալութիւնը քիչ մը մեղմացնելէն վերջը՝ առաջարկեց որ հետը բերդն երթայ։ Օրիորդը շնորհակալութեամբ ընդունեցաւ աս առաջարկութիւնը։ Ճամբան գերեզմաննոցին քովէն անցած ժամանակնին՝ ծերունիին ու աղանիւնէն բաժնուելով, դէպ ի մօրը գերեզմանը վազեց, եւ նոր գոցուած փոսին վրայ ծուկիկ վրայ գալով ու գլուխը Թաց հողին վրայ դնելով, սկսաւ լալ։ Ան ողբալ։ Ժողովրդապետն առջի բերան Թող տուաւ որ առատութեամբ արցունք թափելով՝ սիրտը քիչ մը հանգչեցնէ. բայց տեսնելով որ երկայն ատեն հոն կը մնայ, զնայ վեր վերցուց եւ գերեզմաննոցէն դուրս հանց։

Սիրելի մայր, գոյեց աղջիկը սրտաշարժ հայեցուածքով մը ետեւը դառնալով, սիրելի մայր, ալ իրարմէ ընդ միշտ կը բաժնուինք...

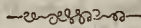
Չէ, գուտար իմ, բաւ ժողովրդապետը, չէ, աս բաժնումը յաւիտենական չէ։ Եթէ դուն ալ իրեն պէս համբերելու ըլլաս, եթէ դուն ալ իրեն պէս սրտանց թողութիւն տալու ըլլաս թշնամացդ... Թշնամիներս, կրկնեց Հեղինէ։ Ո՛րք են։ Ստուգիւ մայրս թշնամի...

Հանգարտէ, բաւ ծերունին՝ խօսքն ընդմիջելով եւ չուզելով անոր հարցման պատասխան տալ։ Եթէ միայն մօրդ վերջին խրատներն աղէկ ընեն, վախճալու բան չունիս։ Զոյգը Աստուծոյ վրայ դիր եւ ինք զինքը անոր ձեռքը յանձնէ։

Հեղինէ՛ որուն հետաքրքրութիւնը սաստիկ գրգռուած էր, կ'ուզէր ճիշդ պատասխան մ'ընդունի։

Գուտար, շարունակեց ծերունին, մօրդ քեզմէ ծածկել ուզած գաղտնիքն իմանալու ատենն որ դայ, ամէն բան քեզի կը յայտնուի։ Մինչեւ նոյն ժամանակ իմանալը անօգուտ ըլլալէն զատ՝ մնասակար ալ կրնայ ըլլալ։

Հեղինէ լռեց, որով եւ առանց ուրիշ խօսք մ'ընելու՝ բերդը հարան։ Հոն պատուական ծերունին ամէն կարելի կերպով ջանաց խեղճ ու անօգնական որբը միմեարեւել, եւ իրմէ բաժնուելու ատեն, Զիշէ, սիրելի աղջիկս, բաւ, երեկուան քեզի տուած խրատս։ Գտնուած վիճակիդ մէջ համբերութեան ու համակամութեան շատ հարկաւորութիւն ունիս։ Աս առաքինութեանց գործադրութիւնը որչափ որ ալ քեզի դժուար դայ, սակայն եւ այնպէս Աստուծոյ ներկայութիւնը միշտ աչքիդ առջեւն ունենալով՝ կրնաս դուրաւ յաւնոցնել։ Ասկէ վերջը նոր կեանք մը պիտի սկսիս. նայէ որ բարձանքներուդ նպատակը՝ միայն Աստուած ըլլայ, եւ ամէն գործքերուդ կանոն իր սուրբ կամքը։

Ը Ո Ւ Կ Ք

Ծերունի եւ իր երեք որդիքը։

Երեք զաւակաց հայր հարուստ ծերունի մը օրուան մէկն իր որդիները կանչելով, ինչքերն անոնց բաժնեց։ Ամէն բան լմնցնելէն ետեւ՝ ձեռքը մեծագին մատնի մ'առաւ, որուն վրայ խոշոր աղամանդ մը կար եւ բաւ։ Աս մատնին ձեռք մէջէն անոր կու տամ, որն որ ազնուական գործողութեամբ մը մէկաւ եղբայրներն աւելի անոր արժանի կ'ըլլայ։ Եւ ոչ միայն արժանի արժանի ըլլալու համար՝ եղբայրքն իրարմէ բաժնուեցան դաջին, ժամանակ որոշելով որ երեք ամէն ետեւ ետ դառնան։

Լուսինն երեք անգամ իր ընթացքը կատարելէն ետեւ՝ ասոնք իրենց հայրենի տունը դառնալով, երիցադոյն որդին՝ Ըստը. Օտար մարդ մը, առանց ինձմէ ընկալադիր մ'առնելու, քովս մեծագին առանդ մը թող տուաւ. եւ ես ժամանակնին հաւատարմութեամբ նոյնը սիրով դարձուցի։ Ըստը, ասիկայ աղնուական գործողութիւն մը չէ՞ միւ — Որդեակ, պատասխանեց հայրը, դուն չէլիս պարտքդ ես կատարեի, ուրիշ կերպ գործող՝ պէտք էր ամբնալ, վասն զի գործութիւն ըրած կ'ըլլար։ Պատուաւոր կերպով վարուիլ՝ պարտք է։ Ուստի քու գործքդ աղէկ է, բայց ազնուական չէ։

Երկրորդը զրուցեց. Ճամբորդութեանս ատեն տղայ մը լծի մը մէջ ինկաւ. իսկ ես լծը նետուելով՝ կեանքն ազատեցի. բոլոր դեղը վկայ է աս գործքիս — Գունա ալ, որդեակ, բաւ հայրը, ան ըրեք ես՝ ինչ որ իրեւ մարդ ամենքս պարտական ենք ընելու։

Կարգը երրորդը եղբոր գալով, այսպէս խօսեցաւ։ Անգամ մը թշնամի տեսայ, որ անդնդի մը բերանը կը քնանար. փոքր շարժում մը բաւական էր զինքը մեղցնելու. իր կեանքն իմ ձեռքս էր։ Կամաց կամաց քովն երթալով՝ զննեց արթննոցն ու մէկդի առիւ — Ո՛հ, կանչեց ուրախութեամբ ծերունին, մատնին քովդ է. աշխարհքիս մէջ թշնամույն բարիք ընելէն աւելի ազնուական ու մեծանշանական գործք չիկարար ըլլալ։

Հորթ ուկը եւ առիւծ։

Չորս հորթուկը իրարու հետ այնպէս մտերիմ բարեկամութեամբ կապուած էին, որ մէկմէկէն չէին կրնար բաժնուիլ։ Աստուանց կանուկ մէկտեղ ախոռէն կ'ըլլէին, եւ բոլոր օրը քովէ քով ճարակելէն ետեւ, իրիկունը

արեւը մարմ մտնելէն քիչ մը յառաջ՝ ամենքը միաբան իրենց տեղը կը դառնային։ Երբեք ամենեւին պատճառ մը համար իրարմէ չէին զատուեր։ Հաստնցունէ առիւծ մը ասոնց աչք տնկած էր. բայց անոնք՝ չորս, ինք մէկ ըլլալով, չէր համարձակեք վրանին յարձակում ընել. ուստի եւ ամէն միջոց ի դործ կը դնէր անոնց մէջ եղած բարեկամութիւնը քակելու։ Վերջապէս վախճանին հասաւ. եւ մէյ մ'որ զանոնք իրարմէ բաժնեց, ալ դիւրաւ կրցաւ առանձին առանձին զերենք յայտնել եւ մեղցնել։ — Ամենատկար մարդիկ ալ՝ երբ որ իրարու հետ միաբան են, ամենազօրաւոր թըշնամիներն իսկ վերապառու առիւծ չունին. իսկ երբ որ մէկերնին երկպառակութիւն կը մտնէ, նաեւ զօրաւոր ալ ըլլան, բաներնին բուսած է։

Եօթը դաւաղանք։

Գեղացւոյն մէկը եօթը որդիք ուներ, որոնք շատ անգամ իրարու հետ կը գժտէին։ Աս բանս պատճառ կ'ըլլար որ յաճախ իրենց դործքերուն մէջ անփութութիւն կ'ընէին. շար մարդիկ ալ նոյն երկպառակութիւնն ու գժտութիւններն իրենց օգտին գործածելով, կըբարց մնաւ կը հաջողութիւն, մտքերնին ալ դրած էին որ անոնց հայրը մեռնելէն ետեւ՝ ժառանգութիւնը ձեռունքներէն առնէ։ Ասոնց հայրը անտնելով որ մահը մօտ է, օր մը զիրենք կանչեց. Եւ՛հ, իրարու հետ պինդ կապուած եօթը զաւազան զննելով առջեւնին, ըսաւ։ Մէկերեկ աս արցակը կտորել կրցողին՝ հարիւր ոսկի կու տամ։ Մեծէն սկսեալ՝ առիւծն ալ մէկին ալ հաջողութիւն շատ աշխատեցան. բայց իւրաքանչիւրն ալ փորձելէն ետեւ կը զրուցէր. Անկարելի է։ Ամենքն ալ լմնանալէն ետեւ՝ հայրը արցակը ձեռքն առնելով, Ասից դիւրին բան չիկրնար ըլլալ աշխարհքիս վրայ, բաւ։ Աս զրուցեց ու արցակը քակելով, սկսաւ զաւազանները մէկիկ մէկիկ դիւրութեամբ կտորել. Հո՛հ, կանչեցին որդիքը, աս կերպով խիտ դիւրին է, ասանկով պզտիկ տղայ մ'ալ կրնայ կտորել։ — Ան ատեն հայրը ծանրութեամբ մը զրուցեց. Աս արցակին վրայ տեսնուած՝ ձեռք վրայ ալ կը կատարուի, սիրելի՛ զաւակներս։ Որչափ որ ամենքը մէկտեղ միաբան էք ու իրար կը բռնէք, հաստատուն կը մնաւ եւ ոչ որ կրնայ ձեզի մնաս հասցնել։ Բայց զձեզ միաբան բռնող սիրոյ կպար քակուելուն պէս, գլուխնիդ դալքեք՝ զաւազաններուն պատահածն է։

Արակ, ջուր եւ պատիւ։

Արակը, ջուրն ու պատիւը անգամ մը մէկտեղ ընկերութիւն ըրած էին։ Արակն երբեք տեղ մը հանգարտ չիկրնար կենալ, ջուրն ալ միշտ պէտք է որ շարժի. ուստի իրենց բնական բերմանն մղուելով, պատիւն ալ համադրեցին որ իրենց հետ մէկտեղ ճամբորդութիւն ընէ։ Ճամբայ չելած՝ մէկերն ուղեցին նշան մը դնել, որ եթէ սխալմամբ իրարմէ բաժնուելու կամ մէկգլխի կորսնցնելու ըլլան, կարեանս դիւրաւ գտնել։ — Թէ որ զիս կորսնցնելու ըլլաք, բաւ. կրակը, միտ դրէք թէ ուր մուխ կայ. զիս ստուգիւ հոն կը գտնէք։ — Իսկ եթէ ես ձեզմէ բաժնուելու ըլլամ, զրուցեց՝ ջուրը, զիս հոն միտուեցէ՛ք՝ ուր որ լատենի, ուռի եւ կամ բարձր ու կանաչ խոտ կը տեսնէք, նոյն տեղերն անշուշտ զիս կրնաք գտնել։ — Ամենէն վերջը պատիւն այսպէս խօսեցաւ։ Աշուրիկ աղէկ բացք եւ գայլ կեցեք որ չըլլայ թէ զիս կորսնցնէք. վասն զի մէյ մը որ ձեզմէ հեռանամ, ալ երբեք զիս չէք կրնար գտնել։